

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**На тему: ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0532-з-дн
спеціальність: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Абдуллаєва Солмаз Ракіфівна
Керівник: д. психол. н., професор кафедри
психології Шевченко Н.Ф.
Рецензент: к. психол. н., доцент, завідувач кафедри
психології Губа Н.О.

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 – «Психологія»

Освітня програма Психологія

Спеціалізація – Психотерапія і консультування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Абдуллаєвій Солмаз Ракіфівні

1. Тема роботи Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді в умовах дистанційного навчання
керівник роботи Шевченко Наталія Федорівна, д. психол.н., професор,
професор кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року No 1505-с
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології, визначити психологічну сутність поняття та структурної організації творчого потенціалу особистості, обґрунтувати психологічні умови розвитку творчого потенціалу в студентському віці, емпірично дослідити особливості

прояву творчого потенціалу та психологічних умов його розвитку в студентів в умовах дистанційного навчання.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 таблиць, 4 рисунка.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 1	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 2	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 3	Шевченко Н.Ф., професор		
Висновки	Шевченко Н.Ф., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень - лютий 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень - травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень 2023 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	липень - серпень 2023 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	лютий 2024 р.	Виконано

Студент _____ С.Р. Абдуллаєва

Керівник роботи _____ Н.Ф. Шевченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 56 сторінок, 4 рисунка, 3 таблиць, 64 джерела.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних умов розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

Об'єкт дослідження – творчий потенціал особистості.

Предмет – психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді в умовах дистанційного навчання.

В основу дослідження покладено припущення про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику), і в умовах дистанційного навчання розвинений недостатньо.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукових джерел; тестування, методи математичної обробки експериментальних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що обґрунтовано психологічні умови розвитку творчого потенціалу в студентському віці; розроблено структурну модель творчого потенціалу особистості студентського віку; досліджено особливості прояву творчого потенціалу студентів; розширено, уточнено та доповнено вивчення таких особистісних утворень: креативність, творчість, обдарованість, творчі здібності, схильність до ризику, мотивація досягнення успіху, складність мислення; набуло подальшого розвитку вивчення феномену творчого потенціалу, знання про особливості розвитку творчого потенціалу особистості в пізньому юнацькому – ранньому дорослому віці.

ПОТЕНЦІАЛ, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ, КРЕАТИВНІСТЬ, ТВОРЧІСТЬ, ОБДАРОВАНІСТЬ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ.

SUMMARY

Abdullaieva S.R. Psychological conditions for the development of the creative potential of student youth in conditions of distance learning.

Master's qualification work: 56 pages, 4 figures, 3 tables, 64 sources.

The purpose of the work is to theoretically substantiate and empirically investigate the psychological conditions for the development of the creative potential of student youth.

The object of research is the creative potential of the individual.

The subject psychological conditions for the development of the creative potential of student youth in conditions of distance learning.

The study is based on the assumption that the development of creative potential in the student reduction of a complex of interrelated psychological conditions (curiosity, experience in understanding complex phenomena, motivation to achieve success, readiness to take risks), and in the conditions of distance learning is not developed enough.

Research methods: theoretical: analysis of the current state of the problem of creativity and creative potential; systematization and generalization of scientific literature on research problems; empirical (testing with psychodiagnostic methods): "Diagnosis of creative potential"; "Diagnosis of personal creativity"; "Motivation to achieve success" (T. Ehlers); methods of mathematical processing of experimental data: qualitative and quantitative analysis of research results, descriptive statistics (calculation of average values, finding percentage distribution), correlation analysis.

The scientific novelty of the research is that: - the psychological conditions for the development of creative potential at student age are substantiated;

- a structural model of the creative potential of a student-age personality was developed;

- the peculiarity of the manifestation of students' creative potential was investigated;

- extended, detailed and complementary study of such personal entities: creativity, giftedness, creative abilities, propensity to risk, motivation to achieve success, complexity of thinking;

- there was further development of the study of the phenomenon of creative potential, knowledge about the peculiarities of the development of the creative potential of an individual in late youth - early adulthood

The keywords: potential, creative potential, creativity, art, talent, creative ability.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПСИХОЛОГІЇ	12
1.1. Наукові підходи до проблеми творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології.....	12
1.2. Творчий потенціал: основні підходи до розуміння структурної організації.....	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ...25	
2.1. Соціально-психологічні особливості студентської молоді	25
2.2. Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентів в умовах дистанційного навчання.....	31
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....37	
3.1. Організація та методичне забезпечення дослідження	37
3.2. Результати дослідження творчого потенціалу та чинників його розвитку в студентів.....	40
3.2.1. Загальний рівень творчого потенціалу.....	40
3.2.2. Особливості прояву психологічних чинників розвитку творчого потенціалу.....	42
3.3. Узагальнені результати дослідження творчого потенціалу студентської молоді.....	46
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Динамічні процеси, які відбуваються в економічному і політичному житті суспільства, актуалізують потребу в особистості, здатної усвідомлено та самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни обставин, підходити до вирішення проблем нетрадиційними шляхами, швидко адаптуватися до мінливих умов, створювати нове. Зростає значущість психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на вивчення сутності творчого потенціалу особистості, визначення психологічних умов його розвитку.

Розвиток творчих здібностей особистості є однією з центральних проблем психологічної науки, оскільки прогрес суспільства передбачає постійне оновлення знань, долавання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і способів їх втілення. Одним з головних психолого-педагогічних завдань за цих умов настає виховання особистості, здатної акумулювати і творчо переосмислити набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві.

В контексті розвитку сучасної науки вивчення творчого потенціалу студентської молоді набуває особливої актуальності, адже саме молодь починає грати все більш значущу роль в житті суспільства, виробляючи нові риси культури і стандарти мислення, проявляючи конкурентоспроможність, готовність жити й трудитися в нових умовах. Особливої значущості розвиток особистості студентського віку набуває в умовах дистанційного навчання. Суттєва автономія закладів вищої освіти дозволила своєчасно та динамічно адаптувати навчальний процес до умов сьогодення: дистанційні чи змішані форми навчання в умовах воєнного стану стали не альтернативою, а виробничою необхідністю. Дистанційна форма навчання значно відрізняється від традиційної та надає студенту свободу щодо матеріалу. Він стає активним

суб'єктом пізнання, самостійно вибирає способи застосування засобів пізнання, що може сприяти розвитку його творчого потенціалу.

Науковим підґрунтям для розгляду означеної проблеми є праці зарубіжних та вітчизняних науковців. Значну цінність мають праці А. Коваленко (проблема емпіричних досліджень у психології творчості); І. Львової (риси творчого потенціалу); Т. Лисянської (проблема творчого мислення); Е. Лебединського (психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації); В. Моляки (структура творчого потенціалу); В. Роменця (природа та механізми творчості людини); В. Чернобровкіна (динаміка творчого процесу); Дж. Рензулі (характеристики творчого потенціалу); Дж. Гілфорда, Р. Стернберга, Е. Торренса (різні аспекти розвитку креативності особистості).

Водночас, аналіз літератури засвідчив, що переважна кількість досліджень творчого потенціалу стосується осіб дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, залишаючи поза увагою інші вікові періоди. Студентський вік є унікальними через те, що юнаки відрізняються пізнавальною активністю, повною нових мотивів навчання, що дозволяють займатися самостійною творчою працею, що впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому. У цей віковий період також відбуваються зміни у розвитку самосвідомості, становленні ідентичності. Таким чином, актуальність вивчення творчого потенціалу в осіб студентського віку полягає в сензитивності цього вікового періоду для розвитку творчих здібностей.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді в умовах дистанційного навчання».

Об'єкт дослідження: творчий потенціал особистості.

Предмет дослідження: психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді в умовах дистанційного навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

В основу дослідження покладено припущення про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику), і в умовах дистанційного навчання розвинений недостатньо.

Для досягнення поставленої мети та згідно з висунутою гіпотезою було визначено такі завдання:

1. Здійснити аналіз наукових підходів до вивчення творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології.

2. Визначити психологічну сутність поняття та структурної організації творчого потенціалу особистості.

3. Обґрунтувати психологічні умови розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

4. Емпірично дослідити особливості прояву творчого потенціалу та психологічних умов його розвитку в студентів в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження. Теоретичні: теоретичний аналіз сучасного стану проблеми креативності та творчого потенціалу; систематизація та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; емпіричні (тестування за психодіагностичними методиками): «Діагностика творчого потенціалу»; «Діагностика особистісної креативності»; «Мотивація досягнення успіху» (Т. Елерс); методи математичної обробки експериментальних даних: кількісний і якісний аналіз результатів дослідження, описова статистика (обчислення середніх значень, знаходження процентного розподілу), кореляційний аналіз.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. Вибірку респондентів склали 33 особи студентського віку (18-21 років), з них – 19 юнок, 14 юнаків.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- обґрунтовано психологічні умови розвитку творчого потенціалу в студентському віці;
- розроблено структурну модель творчого потенціалу особистості студентського віку;
- досліджено особливості прояву творчого потенціалу студентів;
- розширено, уточнено та доповнено вивчення таких особистісних утворень: креативність, творчість, обдарованість, творчі здібності, схильність до ризику, мотивація досягнення успіху, складність мислення;
- набуло подальшого розвитку вивчення феномену творчого потенціалу, знання про особливості розвитку творчого потенціалу особистості в пізньому юнацькому – ранньому дорослому віці.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 56 сторінок. Робота проілюстрована 3 таблицями, 4 рисунками. Бібліографічний список складається з 64 найменувань, 13 з яких іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Наукові підходи до проблеми творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології

В словниках потенціал (від лат. *potentia* – сила) тлумачиться як ресурс, можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані [30]. Поняття «творчий потенціал» характеризує інтегральну властивість особистості у вигляді здібностей, що дає змогу здійснювати предметну діяльність [13]. Здатність до творчості знаходить свою реалізацію у праці, результатом якої є конкретні суспільно значущі оригінальні продукти. Творчий потенціал особистості виступає в єдності своїх сторін: духовної, інтелектуальної, трудової [13]. В. Моляко зазначає, що «у найпростішому найкоротшому варіанті доречно говорити про творчий потенціал як про ресурс творчих можливостей людини, про здатність конкретної особи здійснювати творчі дії, творчу діяльність у цілому» [29, 7].

У зв'язку з міждисциплінарністю категорії «творчий потенціал» звернемося до дефінітивного аналізу філософських, психологічних та педагогічних аспектів.

Філософські питання дуалізму (визнання двох першоначал світу – ідеального та матеріального (духу і матерії) «потенційного» та «актуального», «можливого» та «дійсного» розглядалися ще філософами античних часів.

Так, Платон сформулював положення про те, що все, що викликає перехід із небуття в буття є творчістю, і тому вироблення будь-яких витворів мистецтва і ремесла можна вважати творчістю, а тих, хто їх створює – творцями [11].

Його ученик Арістотель носієм потенційного вважав матерію, а дійсності – форму. Філософ дійшов висновку, що завдяки здатності мислити, тобто будувати інші форми, людина усвідомлює та пізнає сутність речей, явищ тощо, тому творчість проявляється скрізь, де людина, актуалізуючи свій потенціал, включається у процес пізнання довкілля (а не тільки в ремісництві чи мистецтві) [11].

Проблемою потенціалу людини займалися представники німецької класичної школи – Г. Гегель, І. Кант, Г. Лейбніц [17]. Зокрема, Г. Гегель в основу розуміння світу поклав так званий «абсолютний дух» – ідеальне начало як єдність можливості і дійсності. Філософ підкреслював важливість самопізнання та самоусвідомлення людиною своїх потенційних здібностей, в тому числі характеру, слабкостей та нахилів.

В епоху Середньовіччя у філософії панувала ідея божественного начала в людині. На думку Б. Спінози, душа людини, будучи першопричиною божественного одкровення, наділена потенціалом (здатністю) пояснювати природу речей. Набуття засобів пізнання речей залежить від потенціалу – сили людської природи, які визначені Богом [11].

В сучасних філософських працях підкреслюється питання творчих можливостей людини. По-перше, творчий потенціал, як інтегративна якість особистості, характеризує її індивідуальну цінність та здатність до саморозвитку. По-друге, творча особистість спочатку змінює власний суб'єктивний світ, а тільки потім здатна робити якість перетворення в об'єктивному світі. По-третє, творчий потенціал, як інтегративна системоутворювальна якість особистості, поєднує всі здібності людини в їх взаємозв'язку [15].

В цілому, у філософських працях розглядається взаємодія людини зі світом в процесі її особистісного зростання, яка є простором для реалізації та збагачення людиною власних творчих резервів.

В психолого-педагогічній науці творчий потенціал характеризується як творчі ресурси особистості, її психічні можливості та здібності, структуровані резерви креативності, особистісна енергію і продуктивні механізми самоактуалізації [23].

Слід відзначити, що деякі вітчизняні дослідники не визнають існування творчого потенціалу як універсальної здібності, вважаючи, що творчість має бути пов'язана з конкретним видом діяльності: творчість художня, наукова чи технічна. Однак багато зарубіжних дослідників вважає, що природа творчості єдина, тому і здатність до творчості є універсальною. Так, опанувавши дії в певній сфері мистецтва чи техніки, людина здатна перенести отриманий досвід на будь-яку іншу галузь. Таким чином, творчий потенціал може розглядатися як відносно автономна універсальна здібність [3, 5].

Звертаючись до питання розрізнення понять «творчий потенціал» і «креативність» (як здатність до творчості), слід зазначити, що:

1) ці поняття можуть розглядатися як синоніми, якщо йдеться тільки про загальні творчі здібності;

2) «творчий потенціал» – більш широке поняття, оскільки включає в себе і загальні, і спеціальні здібності;

3) креативність, на відміну від потенціалу, є характеристикою будь-якої здатності до діяльності. Креативність може виступати в якості змістовного компонента різних видів здібностей [30].

Незважаючи на численну кількість досліджень творчого потенціалу, проблема вивчення цього феномену є недостатньо розробленою. Відтак, термін «творчий потенціал» не має загальноприйнятого трактування в сучасній науці та в окремих вікових групах, зокрема, в студентському віці. У зв'язку з цим проблема дослідження творчого потенціалу досі залишається актуальною.

М. Желтова [15] виділяє такі підходи до вивчення проблеми творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології:

1. Аксіологічний. В рамках цього підходу творчий потенціал розглядається як цінність, життєва необхідність, за допомогою якої людина створює себе та власну життєдіяльність.

2. Особистісно-діяльнісний підхід, де творчий потенціал пов'язується з такими характеристиками, як суб'єктність, самотність, вміння створювати щось нове, аутентичне.

3. Здібнісний підхід. В рамках цього підходу робиться акцент на творчих здібностях особистості, що становлять творчий потенціал

4. Розвивальний підхід. Творчий потенціал розглядається крізь призму розвитку творчих здібностей за рахунок включення до творчої діяльності.

5. Енергетичний підхід. Творчий потенціал характеризується як психоенергетичний ресурс особистості, пов'язаний з емоціями та почуттями людини.

6. Ресурсний підхід. В рамках цього підходу творчий потенціал вивчається як динамічний ресурс особистості.

7. Інтегративний підхід розглядає творчий потенціал як інтегративну єдність таких характеристик, як: творча настанова та позиція, спрямованість особистості, реалізація творчих здібностей на практиці.

8. Системний підхід. Творчий потенціал досліджується як системна цілісність, інтегративна єдність особистісних характеристик.

На сьогоднішній час в психологічній науці немає єдиного визначення поняття «творчий потенціал» та загальноприйнятої моделі його структурної організації. В західній психології одним із перших науковців, хто започаткував вивчення творчого потенціалу був англійський вчений Ф. Гальтон (1822-1911). На думку дослідника, на прояв творчого потенціалу та інтелекту особистості впливають не соціальні, а спадкові (генетичні, біологічні) чинники.

Праці іспанського психолога Х. Уарте та німецького психолога Х. Вольфа сприяли становленню теоретико-методологічних основ психології обдарованості [14, 149-163].

Новий етап в дослідженні творчого потенціалу особистості розпочався в ХХ столітті, коли вже був накопичений певний обсяг інформації про сутність творчості. Важливою науковою працею того часу стала монографія французького психолога А. Біне «Експериментальне дослідження інтелекту» (1902). За даними досліджень А. Біне, здібності – це сформовані пізнавальні функції та засвоєний соціальний досвід [58, 59].

Згодом, в ході численних досліджень творчого потенціалу науковці дійшли висновку, що в його основі лежить креативність, а не інтелект, як вважалось раніше [24, 58-62].

В зарубіжній психології поняття «творчий потенціал» досить часто розглядається як «креативний потенціал» (Е. Торренс, А. Маслоу, Е. Фром, М. Генрі, У. Рассел та ін.).

Відомою теорією творчого потенціалу в середині ХХ століття є концепція американського дослідника Дж. Гілфорда, який започаткував такий науковий напрямок, як психологія креативності. Науковець з колегами виділив гіпотетичні інтелектуальні здібності, що характеризують креативність: швидкість (кількість ідей за одиницю часу), іррелевантність (незалежність реакції від стимулу), гнучкість (швидке переключення від однієї ідеї до іншої), оригінальність (новизна ідей), допитливість (зацікавленість у певній проблемі / проблемах). Згідно з концепцією психолога існує два базових типи мислення – конвергентне (спрямованість на аналіз наявних способів вирішення задачі, вибір одного способу розв'язання) та дивергентне. (багатогранне мислення, що реалізується у декількох напрямках; завдання вирішується багатьма способами) [35].

Е. Торренс визначив креативність як творчі здібності індивіда, які є структурним елементом обдарованості. Креативні особи мають здатність генерувати новаторські ідеї, нетиповими способами вирішувати проблемні

ситуації. Модель креативності Е. Торренса включає такі елементи, як швидкість, гнучкість та оригінальність; креативність буває двох типів: засвоювальна (навчальна) та творча. Обидва типи креативності не є наслідуваними і при створенні певних умов та впливу певних чинників можна знайти креативне зерно в кожній людині [64].

Креативність є однією з важливих характеристик самоактуалізації – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. У другій половині ХХ століття з'явилася теорія творчої особистості А. Маслоу [26], яка виявила нові аспекти в дослідженні креативності. Згідно його з теорією, завдяки самоактуалізації особистість стає більш відкритою досвіду, спонтанною, гумористичною та незалежною від розкриває свої можливості, які є наближеними до сутності її буття. А. Маслоу, визначаючи креативність як особистісну якість, що може бути застосована у будь-якій задачі у житті, наголошував, що суспільство відчуває потребу в креативній особистості. Креативна особистість здатна до імпровізації, впевнена у собі, а зміни її надихають.

В рамках гуманістичного підходу набули значної актуальності питання психологічних чинників креативності та творчого потенціалу особистості.

Відомою сучасною моделлю обдарованості є теорія американського педагога-психолога Дж. Рензулі. На його думку, творчий потенціал особистості знаходиться на перетині трьох особистісних характеристик: інтелектуальних здібностей, креативності та наполегливості(мотивації до вирішення завдань) [35].

Українські науковці також займаються проблемами творчого потенціалу особистості. Так, В. Моляко [29-31] розробив власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Науковець визначає творчий потенціал як інтегративну якість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації й саморозвитку.

Творчі здібності В. Моляко розглядає як особистісно-ціннісну надбудову над дієво-операційними компонентами здібностей (це відрізняє їх від креативності). Науковець вважає, що креативність як здатність генерувати нові ідеї, бачення проблеми може набути конструктивних рис тільки у поєднанні з дієво-операційним компонентом. Продуктивна креативність є не передумовою творчих досягнень, а результатом розвитку дієво-операційних і соціальних компонентів діяльності та їх особистісно-ціннісної рефлексії. В цілому, творчість сприяє безкінечній варіативності досягнень в певній галузі та особистісному розвитку [29-31].

В ході дослідження креативної складової професійного мислення Н. Шевченко та Н. Кучинова [51] дійшли висновку, що творчий потенціал та творча активність мають тенденцію до самовираження і здобуття досягнень відповідно до їх можливостей. Мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку й ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості. Особистість тільки власним вибором може реалізувати або не реалізувати свою творчу унікальність, тобто розвивати чи не розвивати свій творчий потенціал.

На думку вітчизняної дослідниці Л. Овсянецької [34, 140-145], наявний стан творчого потенціалу людини залежить від культивування нею творчої сили у самій собі. В ситуації, коли зусилля людини перевищують наявні ресурси, можна говорити про подвоєння людиною своїх творчих можливостей, свого творчого потенціалу.

Значний внесок у розвиток теорії творчості здійснив український науковець В. Роменець [40], який характеризує творчість як механізм розвитку особистості. Вчений виступає проти інтелектуальної творчості та її ототожнення з мисленням. Психологічним механізмом творчості, з позиції науковця, є трансдукція – рух від задуму (суб'єктивно-психічної системи) до втілення задуму (матеріально-мовної системи).

Попри відсутність єдності поглядів на проблему творчого потенціалу, теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу зробити низку узагальнень:

- творчий потенціал особистості є інтегративним утворенням, що має свою складну структуру;
- творчий потенціал характеризується динамічністю, тобто може змінюватись, проявлятися та розвиватись в залежності від певних умов та чинників.

1.2. Творчий потенціал: основні підходи до розуміння структурної організації

Серед науковців виникають суперечки щодо структурного пояснення творчого потенціалу.

Дж. Гілфорд та П. Торренс [56, 64] центральною складовою в структурі творчого потенціалу визначають креативність – особистісну властивість, яка проявляється в здатності до вирішення завдань по-новому. Важливе місце в структурі творчого потенціалу посідає мислення, тому для творчості необхідні такі ознаки мислення, як швидкість, гнучкість, оригінальність, точність. Це сприятиме використанню людиною нетипових методів вирішення проблемних ситуацій.

В працях Дж. Гілфорда та П. Торренса виділено такі критерії прояву креативності людиною:

- чуттєвість до проблеми;
 - здатність до синтезу, розуміння схожості та відмінностей;
 - дивергентність (креативність) мислення. Дж. Гілфорд увів у використання термін «дивергентне мислення», включивши в нього такі параметри, як уява, швидкість (легкість), оригінальність, гнучкість та точність мислення.
- швидкість думки [56].

Зарубіжні науковці в своїх роботах в структурі творчого потенціалу виділяють такі компоненти:

- готовність до ризику. На думку Т. Девітта (T. Dewett [53]), готовність до ризику віддзеркалює готовність здійснювати інноваційно (потенційно ризиковану) діяльність, що сприяє творчій поведінці людини;

- здатність до конвергентного та дивергентного мислення [52];

- уява. За даними досліджень Г. Рікельме (H. Riquelme [61]), особи, яким властива розвинена уява, більш схильні до здійснення ефективної та швидкої творчої діяльності, порівняно з людьми, які не володіють творчою уявою.

- нонконформізм [57]. Згідно з даними Ч. Ван Хук та Д. Тегано (C. Van Hook, D. Tegano [57]), високі показники творчого потенціалу властиві тим досліджуваним, які не дотримуються моделей конформності;

- потреба в творчій унікальності [54];

- набір вирішення типових ситуацій та проблем [63].

Згідно з позицією відомого дослідника Р. Кеттелла (R. Cattell), емпірично доведеними особистими рисами креативних людей є шизотомія, інтроверсія, домінування та радикалізм.

Американські науковці Т. Амабайл та М. Коллінз (T. Amabile, M. Collins [9]) за даними своїх досліджень склали психологічний портрет креативної людини. Так, на їхню думку креативній людині притаманна самодисципліна, наполегливість та завзятість в ситуаціях фрустрації, здатність відтермінувати задоволення, незалежність суджень, толерантність до невизначеності та схильність до ризику, інтернальність локус контролю та високий ступінь автономності, відсутність гендерних стереотипів, прагнення виконувати завдання якнайкраще.

Відповідно до теорії К. Мартиндейла (K. Martindale [60]), креативні особи характеризуються широким колом інтересів, відкритістю новому досвіду, перевагою внутрішньої мотивації над зовнішньою, здатністю до широкої категоризації та ідіосинкразії (антипатія; хвороблива реакція на подразник не фізичного, а емоційного характеру).

Розглянемо підходи українських вчених щодо структурної організації творчого потенціалу. Провідним вітчизняним фахівцем з дослідження творчого потенціалу є В. Моляко [29]. До структури творчого потенціалу науковець включив багато складових:

1) задатки та нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь, загальній динамічності психічних процесів;

2) спрямованість інтересів, систематичність їх проявів, домінування пізнавальних інтересів;

3) допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблемних ситуацій;

4) швидкість засвоєння інформації, розвинене асоціативне мислення;

5) схильність до здійснення порівнянь, зіставлень, відбору;

6) загальний рівень інтелекту – мислення, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язання, адекватність дій;

7) емоційне ставлення та його вплив на суб'єктивне оцінювання й вибір;

8) наполегливість та цілеспрямованість, рішучість у прийнятті рішень, працелюбність;

9) спрямованість на пошук аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях;

10) інтуїція як здатність до прояву неусвідомлюваних швидких оцінок, прогнозів та рішень;

11) відносно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання відповідних дій;

12) здібності до реалізації власних стратегій розв'язання різних проблемних (нестандартних) ситуацій.

Вітчизняна дослідниця І. Форостюк [49] в структурі творчого потенціалу студентської молоді виокремила такі змістовні складові, як: дивергентність мислення (вміння бачити альтернативні рішення, оригінальність мислення, незалежність суджень); уяву, інтуїцію та асоціативні здібності; ціннісні

орієнтації (цінність творчості в списку термінальних цінностей); мотивацію до діяльності; працездатність.

Науковець А. Хорошун [50] уявляє структурну модель творчого потенціалу у вигляді наступних блоків: мотиваційний блок (потреба у пізнанні та досягненні успіху); когнітивний блок (оригінальність, швидке пристосування до нових умов); характерологічний блок (творча уява та творче сприйняття дійсності, автономність мислення, соціальна активність).

І. Драч [12], характеризуючи творчий потенціал як складне особистісно-діяльнісне утворення, що сприяє появі оригінальних рішень, виділив такі його структурні компоненти: мотивація до активної пізнавальної діяльності (спрямованість на самореалізацію та досягнення мети, потреба в пізнанні та творчості, мотивація досягнення успіху); творчі здібності (розвинена уява, пам'ять, інтуїція, нестандартне мислення); наявний досвід творчої діяльності; особистісні особливості (активність та ініціативність, комунікабельність, впевненість, наполегливість, самостійність, організованість).

Е. Лебединський [23], вивчаючи психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації, до структури творчого потенціалу відносить: інтелектуально-творчий (візуальна та вербальна креативність), мотиваційно-особистісний та емоційно-вольовий компоненти.

Л. Овсянецька [34], розглядаючи творчий потенціал як необхідну передумову творчої діяльності, особливу увагу приділяє характеристикам інтелекту та емоційно-вольовим проявам. На її думку, саме актуалізація інтелекту та емоційно-вольовим проявів сприяє стимуляції творчого пошуку та творчої продуктивності особистості. Л. Овсянецька вважає, що розвиток творчого потенціалу передбачає врахування конструктивних здібностей – особистісних якостей, які забезпечують успіх в розвитку особистості та у перетворенні навколишньої дійсності. До конструктивних здібностей відносять такі: гностичні (пізнавальні); операційно-виконавські (забезпечують енергійні,

точні дії щодо реалізації задумів); інтерсоціальні (комунікабельність, налагодження спільних дій, організаторські здібності).

Корисними для нас є результати дослідження вітчизняного науковця М. Саврасова [41], який вивчав емоційно-мотиваційні складові креативності особистості. На думку дослідника, креативність складається з трьох компонентів: регулюючого, стимулюючого та змістовного. Регулюючий компонент містить емоційну та вольову складові та характеризується показниками емоційних станів особистості, сили волі, наполегливості, готовності до ризику, самоконтролю. Стимулюючий компонент розкривається через показники елементів мотиваційної структури особистості, мотивації досягнення успіху. Змістовий компонент розкривається через показники вербального та невербального інтелекту.

Уваги заслуговують також результати дослідження Р. Белоусової [5]. Дослідниця вивчала комунікативну креативність як цілісну властивість, що містить комплекс інтелектуальних, емоційних та поведінкових особливостей індивіда. Сукупність цих компонентів сприяє нешаблонному рішенню ситуацій, генерації оригінальних ідей, вибору найоптимальніших стратегій поведінки, спілкування та розв'язання проблем. Показниками комунікативної креативності вступають: комунікативна компетентність, легкість у спілкуванні, схильність до самопрезентації, незалежність та емоційна стійкість, схильність до маніпулювання, експресивність.

М. Желтова [15], вивчаючи особливості творчого потенціалу техніків-технологів харчової галузі визначила такі компоненти: мотиваційний (сформованість професійних мотивів, мотивація досягнення успіху); емоційний компонент (психомоторна емоційність); вольовий компонент (ініціативність, рішучість, самостійність, наполегливість, енергійність, уважність); когнітивний компонент (швидкість, гнучкість, оригінальність мислення).

Теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень засвідчив відсутність загальноприйнятої структури творчого потенціалу особистості. В нашому дослідженні ми дотримуємося наукових поглядів [15, 30, 40, 49, 50] щодо психологічної структури творчого потенціалу як інтегративного психічного утворення. Структура творчого потенціалу особистості виявляється у синтезі когнітивного (гностичного, дивергентного, пізнавального, інтелектуального,) мотиваційного (емоційного, особистісного, вольового), практичного (поведінкового, діяльнісного, комунікативного) компонентів. Для визначення структурної організації та змістовного наповнення творчого потенціалу студентської молоді, необхідно розглянути соціальну ситуацію розвитку в цьому віковому періоді.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Соціально-психологічні особливості студентської молоді

Студентська молодь як окрема соціальна група, охоплює молодих людей, які за характером своєї діяльності (навчання) та цінностями подібна до інтелігенції та грає значну роль у генерації та розповсюдженні ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства. Ця соціальна група за своїми демографічними та психологічними характеристиками є дуже ресурсною [27].

Розглянемо зміст поняття «молодь» та «студентська молодь», оскільки остання є частиною всієї молоді.

Молодь є соціально-демографічною групою, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, соціального стану та певними соціально-психологічними властивостями. Молодість є певним етапом життєвого циклу а її вікові межі та соціально-психологічні особливості залежать від конкретного історичного періоду, соціальних обставин та культури. Будучи історичним явищем, кількість визначень молоді може дорівнювати кількості конкретних суспільств. Однак, в кожному суспільстві молоді люди зіштовхуються зі схожими проблемами, зумовленими віком. Зокрема, молоді люди зазвичай не володіють автономністю та самостійністю у прийнятті рішень; вирішують проблеми етико-морального самовизначення та трудової діяльності.

Розглянемо визначення поняття «студентська молодь», оскільки дотепер не існує єдиного підходу до визначення студентства, його соціального статусу та місця в соціальній структурі суспільства. Належність до студентства визначається віковими межами, нижня яких встановлюється наявністю атестату про середню освіту (17 років), а верхня зазвичай не виходить за межі 25-річчя [36].

Для нашого дослідження важливими є погляди В. Андрущенка і В. Савельєва [2, 27]. Вчені визначають студентську молодь як мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована за відповідною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному та духовному виробництві. Академік В. Андрущенко у запропонованій дефініції студентської молоді акцентує увагу на підготовці молодих людей до соціальної ролі «нової української еліти» [1, 357]. Він пояснює свою точку зору тим, що студентство, функціонуючи в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якого є не річ, а особистість.

Схожої думки дотримується й академік В. Кремень [21, 464]. Основна діяльність студентів є досить специфічною: вони займаються засвоєнням знань, а не професійною діяльністю (яка в них попереду).

М. Головатий досліджував проблему соціальної активності молоді. Науковець визначив студентську молодь як специфічну суспільну групу, представники якої «одержують професійну підготовку на денних відділеннях вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, основною діяльністю яких є оволодіння знаннями і практичними навичками для успішного виконання надалі соціальних функцій інтелігенції» [10, 24-25].

С. Савченко вважає, що студентству притаманні всі необхідні характеристики та сталі ознаки, які є достатніми для віднесення його до особливої соціальної групи. Дослідник визначає студентство як «групу людей молодого віку, об'єднану виконанням потенційно значущих для суспільства спеціальних підготовчих функцій, що тимчасово не беруть участі у суспільно-виробничій праці, володіють спільністю побуту, системою цінностей і соціальних ролей, готуються до виконання в суспільстві ролі інтелігенції» [42, 92].

Соціальна функція студентства полягає у підготовці до виконання особливих професійних і культурних завдань, що зумовлено необхідністю відтворення соціальної структури суспільства і диференційованою

підготовкою фахівців відповідно до суспільних потреб. Таким чином, соціалізація студентства впливає не тільки на систему освіти, а й на розвиток суспільства в цілому [46].

Вітчизняні дослідники В. Будає та О. Олексюк [6] зазначають, що студентські роки – це період інтенсивного розвитку і виховання, становлення особистості, професійної підготовки. Це період інтенсивного розвитку інтелекту, становлення та переосмислення системи цінностей, зміцнення фізичних сил. Важливою особливістю студентства науковці визначають активну взаємодію з різними соціальними утвореннями суспільства. Специфіка навчання в закладі вищої освіти створює для студентів широкі можливості для спілкування, отже висока інтенсивність спілкування є специфічною рисою студентства. Навчальна діяльність студента, суб'єктом якої він є, визначається двома типами мотивів: пізнавальна мотивація та мотивація досягнення. Отже, в студента як суб'єкта діяльності є свої мотиви, мета, способи та можливості її досягнення.

В. Будає та О. Олексюк [6] узагальнили особливості студентського віку (17-25 років) у наступних тезах:

- це період найбільш інтенсивного дозрівання особистості; саме на нього припадає досягнення стабільності більшості психічних функцій;

- це період переоцінки цінностей і мотивації поведінки, посилення свідомих мотивів поведінки; водночас – це вік безкорисливих жертв і самовіддачі;

- це центральний період формування якостей характеру та інтелекту; саме на нього припадає досягнення стабільності та піку більшості психічних функцій (пік розвитку уваги – 22 роки; пік розвитку пам'яті – 23, 24, 29 років; пік розвитку мислення – від 20 до 22 років);

- в студентському віці найчастіше розвиток випереджає навчання і виховання (на відміну від попередніх стадій розвитку);

- вік 18-20 років є періодом найбільш активного етико-морального розвитку, становлення та стабілізації характеру, оволодіння повним

комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудова тощо.

С. Вітвицька [7] зазначає, що період навчання у закладі вищої освіти співпадає з другим періодом юності (пізня юність) чи першим періодом зрілості (рання дорослість), які відрізняються складністю становлення особистісних якостей. Поряд із моральним розвитком, зацікавленістю моральними проблемами та посиленням свідомих мотивів поведінки, значно укріплюються такі якості, як цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, автономність, ініціативність. Коло інтересів студентів не обмежується тільки навчальним матеріалом, а поширюється також на мистецтво, суспільну діяльність, спорт тощо. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості – здатності молоді людини оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей (фахівця, громадського діяча).

Серед ключових особливостей періоду пізньої юності – ранньої дорослості науковці [6] визначають такі: розумова та моральна зрілість; пік інтелектуальних та пізнавальних можливостей; сформоване світосприйняття; сміливість, рішучість; здібності до захоплення; оптимізм; автономність та самостійність суджень і дій; прямолінійність; критичність та самокритичність; у пізній юності – максималізм, скептичне, критичне, іронічне ставлення до викладачів та внутрішнього розпорядку навчального закладу; неприйняття лицемірства, ханжества, грубості; прийняття відповідальних рішень (вибір професії, сексуального партнера або супутника життя).

Дослідники [27, 48, 49] виокремлюють суперечності, притаманні студентському віку:

1) Соціально-психологічна: між інтенсивним розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента та обмеженими часом й економічними можливостями для задоволення збільшених потреб.

2) Дидактична: між прагненням до свободи у виборі знань (навчальних дисциплін) та існуючими методами підготовки фахівця.

3) Психолого-педагогічна: між великою кількістю інформації, що надходить з різних каналів і лімітом часу.

Поряд з піком розвитку психічних функцій особам студентського віку притаманна нестійкість особистісних структур. Для студентського віку характерним є активізація самопізнання і подальшого формування самооцінки та Я-концепції – складної динамічної системи уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності. Серед суперечностей студентського віку особливо важливу роль має криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». Ідентичність – це стійкий образ «Я», збереження та підтримка своєї особистісної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя і власного «Я». За Е. Еріксоном, процес самовизначення – формування ідентичності, довготривалий і складний. Ідентичність забезпечує неперервність минулого, теперішнього і майбутнього індивіда. Вона утворює єдину систему координат для організаційних та інтеграційних форм поведінки у різних сферах життя людини [55]. Сутність кризи ідентичності у студентському віці полягає в тому, що відбувається зіткнення цінностей, які були засвоєні в період ранньої юності, з тими, які формуються під час навчання студента у вищій через ідентифікацію себе з професійною моделлю. Особиста ідентичність допомагає зрозуміти своє призначення та місце в суспільстві, сприяє соціальним порівнянням та допомагає визначити напрям розвитку особистості.

Отже, період навчання студента в закладі вищої освіти є важливим періодом розвитку особистості: на цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти; закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності; коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях [6]. Студентська молодь є складовою частиною молоді, її особливою групою, що характеризується специфікою умов життя, побуту і праці, системою ціннісних орієнтацій.

На підставі аналізу наукової літератури щодо творчого потенціалу та врахування соціальної ситуації розвитку в студентському віці ми розробили структурну модель творчого потенціалу студентської молоді, до якої включили когнітивний, мотиваційно-вольовий та поведінковий компоненти (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структурна модель креативності студентської молоді

Кожний компонент творчого потенціалу характеризується певними показниками. Так, показниками когнітивного компоненту є швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, наявність творчої уяви.

Мотиваційно-вольовий компонент характеризується мотивацією на творчість та саморозвиток; високим рівнем розвитку вольових якостей особистості (самостійність, рішучість, наполегливість, завзятість, витримка, самовладання).

Поведінковий компонент проявляється у здатності до генерації оригінальних ідей, комунікабельності.

2.2. Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентів в умовах дистанційного навчання

Різні вікові періоди характеризуються специфікою розвитку творчого потенціалу. З позиції Е. Лебединського [23], для розвитку творчого потенціалу необхідно звертатися до емоційних станів особистості, здійснюючи цілеспрямоване перетворення інтелектуальних проблем на емоційні. На думку науковця, подібний процес переходу когнітивного змісту в емоційний служить основним принципом розвитку творчого потенціалу.

Значний вплив на розвиток творчого потенціалу особистості здійснює культурне середовище. К. Роджерс вважав, що творчі здібності особистості визначаються тією культурою, у якій вона виховується [39]. Характер культури впливає на тип креативності особистості та на процес розвитку творчого потенціалу, формує образ «Я» та систему цінностей, стиль життя в цілому.

В процесі розвитку творчого потенціалу слід враховувати не лише особистісні та соціальні чинники, а й сензитивні періоди онтогенезу. В студентському віці відбувається розвиток спеціалізованих здібностей до творчості, пов'язаних з навчальною та навчально-професійною діяльністю. Отже, визначальним чинником розвитку творчого потенціалу в період пізньої юності – ранньої дорослості є професіоналізація.

Особливої значущості розвиток особистості студентського віку набуває в умовах дистанційного навчання. Суттєва автономія закладів вищої освіти дозволила своєчасно та динамічно адаптувати навчальний процес до умов сьогодення: дистанційні чи змішані форми навчання в умовах воєнного стану стали не альтернативою, а виробничою необхідністю.

На сьогодні існує багато підходів до визначення поняття «дистанційне навчання». Це поняття було сформульоване такими вченими, як М. Томпсон, М. Мур, А. Кларк, і Д. Кіган. Дистанційне навчання (Distance Learning, Distance Education) – це така форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини, яка навчається. Це дає змогу навчатися у зручний

для людини час та у віддаленому від викладача місці (тому дистанційне). Ефективність самостійного навчання, більше, ніж інших форм освіти, залежить від способів надання навчальних матеріалів, контролювання роботи і контактування з викладачем. Тому, насамперед, розвиток цієї форми навчання був зумовлений упровадженням новітніх інформаційних технологій і засобів комунікації. Еволюція в цьому напрямку зумовила те, що в сучасному розумінні дистанційне навчання – це сучасна форма освіти, в якій інтегровані елементи всіх видів навчання (очного, вечірнього, заочного) на основі використання новітніх комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. В Україні дистанційна освіта надзвичайно актуальна. Насамперед, дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедіа. Ця форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання, завдяки Інтернету, який охоплює широкі шари суспільства та стає важливим фактором його розвитку. Слід зауважити, що дистанційне навчання не є антагоністичним щодо очної та заочної форм навчання. Воно природно інтегрується в ці системи, доповнюючи й розвиваючи їх, що сприяє створенню мобільного навчального середовища (О. Гороховський, П. Дмитренко, В. Кремень, Б. Шуневич).

Система дистанційного навчання розрахована переважно на людей достатньо свідомих, які не потребують постійного контролю з боку викладача. Тому важливу роль при дистанційному навчанні відіграє мотивація слухачів, їхня здатність до самоорганізації. Тому найбільш важливими компонентами дистанційного навчання є: створення практичних ситуацій під час навчального процесу, можливість для студента проявити себе, самореалізуватися, чіткість організації навчального процесу та індивідуального підходу (В. Прибилова). Дистанційна форма навчання значно відрізняється від традиційної та надає студенту свободу щодо матеріалу. Він стає активним суб'єктом пізнання, самостійно вибирає способи застосування засобів пізнання, що може сприяти розвитку його творчого потенціалу (В. Андрушенко, І. Власенко). Перейдемо

до визначення психологічних умов розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Н. Недвига [33, 163-167] вважає, що рушійними чинниками розвитку творчого потенціалу є: здатність до рефлексії та емпатії; система навчальних умінь при вирішенні професійних проблем; дослідницький підхід та критичне, ініціативне мислення; наявність фантазії. Психологічні умови впливають на розвиток творчих можливостей та одночасно виступають і як компоненти навчального процесу, і як засоби розвитку особистості студентів.

Т. Гера [8, 149-154] виділила три групи умов та чинники, які сприяють прояву творчого потенціалу студента. Умови першої групи спрямовують вектор становлення та актуалізації творчого потенціалу. Група внутрішніх чинників містить духовні та інтелектуально-змістові ресурси. До зовнішніх чинників належать культурне, освітнє та релігійне середовище. Умови другої групи формують динаміку розвитку і реалізації творчого потенціалу студента. До внутрішніх чинників віднесено: інтелектуально-процесуальні, емоційно-вольові та фізично-енергетичні ресурси. До зовнішніх чинників належать стратегії та технології навчання розвитку творчого потенціалу. Умови третьої групи визначають кінцеві результати розвитку творчого потенціалу. До внутрішніх чинників дослідниця віднесла навички саморегуляції, а до зовнішніх – виконання творчої діяльності.

С. Куценка [22, 154-161], досліджуючи формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії, до психолого-педагогічних умов розвитку творчого потенціалу відносить такі: віра в себе та власні творчі можливості; усвідомлення та формування цілі; свобода у навчально-педагогічному процесі та орієнтація на провідні освітні принципи.

До педагогічних умов розвитку творчого потенціалу науковці також відносять: застосування ефективних методів і форм організації творчої діяльності (проблемне навчання, ділові ігри тощо); високий рівень розвитку творчого потенціалу викладача; діагностика творчого потенціалу студентів (О. Побірченко); сприяння самовизначення студента; залучення до громадської

діяльності; створення творчої атмосфери, здорового клімату у колективі; демократичний стиль спілкування викладачів та студентів; розвиток корпоративної культури; підвищення загального культурного рівня; доброзичлива та своєчасна оцінка творчої діяльності; уміння бачити та цінувати індивідуальність кожного студента (С. Сисоєва); організація креативно-діалогового навчання, стимулювання активності та виявлення навичок творчої роботи (Т. Хріненко).

За даними досліджень М. Желтової [15], до психологічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців можна віднести високий рівень розвитку творчої активності, сформованість інтелектуальної емоційності, розвиненість цілеспрямованості та високий рівень розвитку творчої уяви. До педагогічних умов дослідниця віднесла створення атмосфери творчості у навчально-виховному процесі та застосування ефективних форм та методів організації творчої діяльності.

Як ми зазначали, студентський вік є унікальним через пік інтелектуальних та пізнавальних можливостей, розумової та моральної зрілості, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Цей вік також характеризується сміливістю та рішучістю; автономністю й самостійністю суджень та дій; критичністю та самокритичністю; прийняттям відповідальних життєвих рішень.

Аналіз проблеми творчого потенціалу та його узгодження з соціальною ситуацією розвитку в період пізньої юності – ранньої дорослості дозволив виділити комплекс психологічних умов, що впливають на розвиток творчого потенціалу студентської молоді (рис. 2.2).

Отже, в якості психологічних умов розвитку творчого потенціалу студентської молоді ми визначаємо допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивацію досягнення успіху, готовність до ризику.

Виділяючи в якості умов допитливість та схильність до пізнання складних явищ, ми спиралися на погляди В. Моляки [16, 29-31] та Дж. Гілфорда [56]. На думку В. Моляки допитливість та прагнення створювати

щось нове значно впливає на рівень творчого потенціалу. Дж. Гілфорд поряд з іншими критеріями дивергентного мислення, виділив також оригінальність (допитливість, вміння відійти від стереотипів і шаблонів, висуваючи ідеї, відмінні від типових) та образність (складність мислення, вміння знаходити складне в тому, що здається абсолютно простим,) і бачити простоту там, де все виглядає складним.

Рис. 2.2. Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді

Реалізація творчого потенціалу пов'язана розумовою активністю. Творчий потенціал реалізується завдяки творчому зусиллю, мотиву прагнення до самореалізації й самоактуалізації, особистих цінностей.

Виділення мотивації досягнення успіху в якості умови розвитку творчого потенціалу обумовлено сутністю мотивації як важливого психічного явища, що детермінує поведінку людини. Оскільки в ході самого процесу творіння людина отримує задоволення, то сама творчість є мотиваційним джерелом.

Американські науковці [60, 62] дійшли висновку, що джерело актуалізації творчих здібностей – це змінення мотивації до творчої діяльності. На думку дослідників, зовнішні умови лише створюють можливості для прояву творчих якостей, а внутрішньою провідною складовою творчого потенціалу є мотиваційні процеси.

Певні науковці [44] в компонентному складі мотиваційної сфери творчої особистості, виділяють мотиваційно-творчу активність і спрямованість особистості: прагнення до творчих досягнень та їх високої оцінки, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення, творчий інтерес, що характеризує стійку необхідність знань. Отже, мотивація на досягнення успіху чинить значний вплив на розвиток творчого потенціалу особистості.

Наступною умовою розвитку творчого потенціалу ми виділили готовність до ризику. Цей вибір ґрунтується на дослідженнях Т. Амабайл й М. Коллінз та М. Саврасова [41], які поряд з іншими характеристиками творчої особистості виділяють толерантність до невизначеності та готовність до ризику.

Готовність до ризику – вміння суб'єкта приймати рішення та готовність до актуалізації свого інтелектуального та особистісного потенціалів при прийнятті рішень в умовах невизначеності, готовність покладатися на свій потенціал.

Н. Шевченко та Н. Кучинова [51] зазначають, що мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку та ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості.

Отже, аналіз проблеми творчого потенціалу та його узгодження з соціальною ситуацією розвитку в період пізньої юності – ранньої дорослості дозволив виділити комплекс психологічних умов розвитку творчого потенціалу студентської молоді: допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивацію досягнення успіху, готовність до ризику.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

3.1. Організація та методичне забезпечення дослідження

Мета дослідження – емпірично дослідити психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику), і в умовах дистанційного навчання розвинений недостатньо.

Вибірку респондентів склали 33 особи студентського віку (18-21 років), з них – 19 юнок, 14 юнаків. Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету в три етапи.

Перший етап: теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, визначення підходів до вивчення проблеми творчого потенціалу, обґрунтування структурної моделі творчого потенціалу та психологічних чинників його розвитку в осіб студентського віку.

Другий етап: вибір пакету психодіагностичних методик, формування дослідної вибірки, емпіричне вивчення психологічних чинників розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

Третій етап: кількісна та якісна обробка даних, здійснення інтерпретації отриманих результатів дослідження, перевірка гіпотези дослідження.

Психодіагностичний інструментарій склали такі методики:

- «Діагностика творчого потенціалу» [38, 76-78];
- «Діагностика особистісної креативності» [20, 91-97];

- «Діагностика мотивації досягнення успіху» (Т. Елерс) [38, 99-100].

Математико-статистичні методи обробки даних здійснювалось за допомогою пакету програм IBM SPSS, версія 20 (описова статистика, відсотковий розподіл даних, кореляційний аналіз за К. Пірсоном).

Розглянемо детальніше обрані психодіагностичні методики.

Методика «Діагностика творчого потенціалу» [38, 76-78] дозволяє визначити самооцінку особистісних якостей, які характеризують рівень розвитку творчого потенціалу особистості. Досліджуванним пропонується оцінити за 3-бальною шкалою 18 тверджень.

В ході обробки даних підраховується сума отриманих балів та визначається рівень творчого потенціалу: низький рівень (0-24 балів), середній рівень (24-48 балів), високий рівень (48-54 балів).

Питання 1, 6, 7 і 8 визначають межі допитливості, 2, 3, 4, 15 – віру у себе, 10 – честолюбство, 12 і 13 – слухову пам'ять, 11 – зорову пам'ять, 14 – прагнення до незалежності, 16 і 18 – здатність до абстрагування, 17 – здатність зосередитись. Ці здібності, на думку автора, складають основні якості творчої особистості, а загальна сума балів показує багатство її потенціалу.

Методика «Діагностика особистісної креативності» [20, 91-97] спрямована на визначення особливостей творчої особистості за 4 шкалами: допитливість (Д); уява (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Експериментатор пропонує респондентам відповісти на висловлювання відповідно до інструкції, що розміщена в опитувачі. На кожне висловлювання існує 4 варіанти відповіді: «Згоден», «Згоден частково», «Не згоден» або «Не можу вирішити».

Методика містить 50 тверджень. Аналіз результатів здійснюється шляхом підрахунку балів за відповідним ключем.

У даному випадку визначення кожної з чотирьох шкал здійснюється на базі позитивних і негативних відповідей, що оцінюються 2-ма балами, частково, що співпадають з ключем (у формі “може бути”), оцінюються в 1

бал, і відповіді “не знаю” оцінюються в – 1 бал. Використання цієї оцінюючої шкали дає право “показати” недостатньо творчу, нерішучу особистість.

З 50 пунктів 12 тверджень відносяться до допитливості, 12 – до уяви, 13 – до здатності йти на ризик, 13 – до фактора складності. Якщо усі відповіді співпадають з ключем, то сумарний “сирий” бал може дорівнювати 100, якщо не відмічені пункти “не знаю”.

Кінцева кількісна вираженість того або іншого фактора визначається шляхом складання всіх відповідей, які співпадають з ключем, і відповідей “може бути” (+1 бал) і відніманням з цієї суми всіх відповідей “не знаю” (–1 бал). Чим вища “сира” оцінка людини, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатна піти на ризик і розібратися в складних проблемах вона є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов’язані з творчими здібностями.

Можуть бути одержані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінка по факторах і сумарна оцінка краще демонструє сильні (висока “сира” оцінка) і слабкі (низька “сира” оцінка) сторони особистості. Оцінка окремого фактора і сумарний “сирий” бал можуть бути згодом переведені в стандартні бали і відмічені на індивідуальному профілі особистості.

Методика «Діагностика мотивації досягнення успіху» (Т. Елерс) [38, 99-100]. Особистісний опитувальник призначений для діагностики мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху.

Стимульний матеріал містить 41 твердження, на які досліджуваному необхідно дати один із двох варіантів відповідей: “так” або “ні”. Тест належить до моношкальних методик. Ступінь вираженості мотивації до успіху оцінюється кількістю балів, що збігаються з ключем.

В навчальній та професійній діяльності, в екстремальних ситуаціях найефективніші дії притаманні особам, у яких мотивація до досягнення успіху вище мотивації до уникнення невдач. Такі особи ставлять перед собою завдання середнього або вище за середній рівень складності, реалістичні і

цілком досяжні, охоче беруться за справу з імовірністю 50 на 50, сам факт досягнення успіху має для них велике значення, вони наполегливі, але не вперті. Якщо мотивація до уникнення невдач переважає над мотивацією до досягнення успіху, то такі люди беруться тільки за успішні справи. Можуть взятися за мало успішну справу, поразка в якій соціально не засуджується; уникають ситуацій, де їхня компетенція може порівнюватися з іншими; бояться соціального несхвалення, у результаті чого можуть відмовитися майже від гарантовано успішної справи. С. Махун установив, що люди з високим рівнем мотивації уникнення невдачі намагаються навіть не брати до уваги інформацію про професії, орієнтовані на постійне просування і досягнення. У кінцевому рахунку вони вибирають роботу, що слабою мірою задовольняє їхнім професійним інтересам і з рівнем винагороди, що нижче бажаного. Навпаки, люди з високою мотивацією досягнення вибирають престижні професії і змагальний тип поведінки [38].

3.2. Результати дослідження творчого потенціалу та чинників його розвитку в студентів

3.2.1. Загальний рівень творчого потенціалу

За допомогою методики діагностики творчого потенціалу [38, 76-78] було встановлено загальний рівень розвитку творчого потенціалу студентської молоді. Отримані дані представлені в табл. 3.1 та рис.3.3.

Таблиця 3.1

Загальний рівень прояву творчого потенціалу студентів

Досліджувані	Показники (бали)
Студенти (юнаки)	43,64
Студентки (юнки)	45,01

Згідно з отриманими даними, в досліджуваних творчий потенціал проявляється на середньому рівні. Так, середні показники юнаків становить $M=43,64$ балів (57,14%), а юнок – 45,01 балів (57,89%). Отримані дані означають, що творчий потенціал досліджуваних є досить розвиненим, але не завжди проявляється, оскільки цьому перешкоджають певні особистісні особливості, зокрема, недостатній розвиток якостей, які дозволяють займатися творчістю. Підхід до вирішення проблем в таких осіб може характеризуватися ригідністю, стандартністю рішень, опорою на минулі рішення подібних проблем. Водночас, слід зауважити, що показники знаходяться на межі середнього рівня та мають тенденцію до зростання.

Відсотковий розподіл рівнів прояву творчого потенціалу представлений на рис. 3.1.

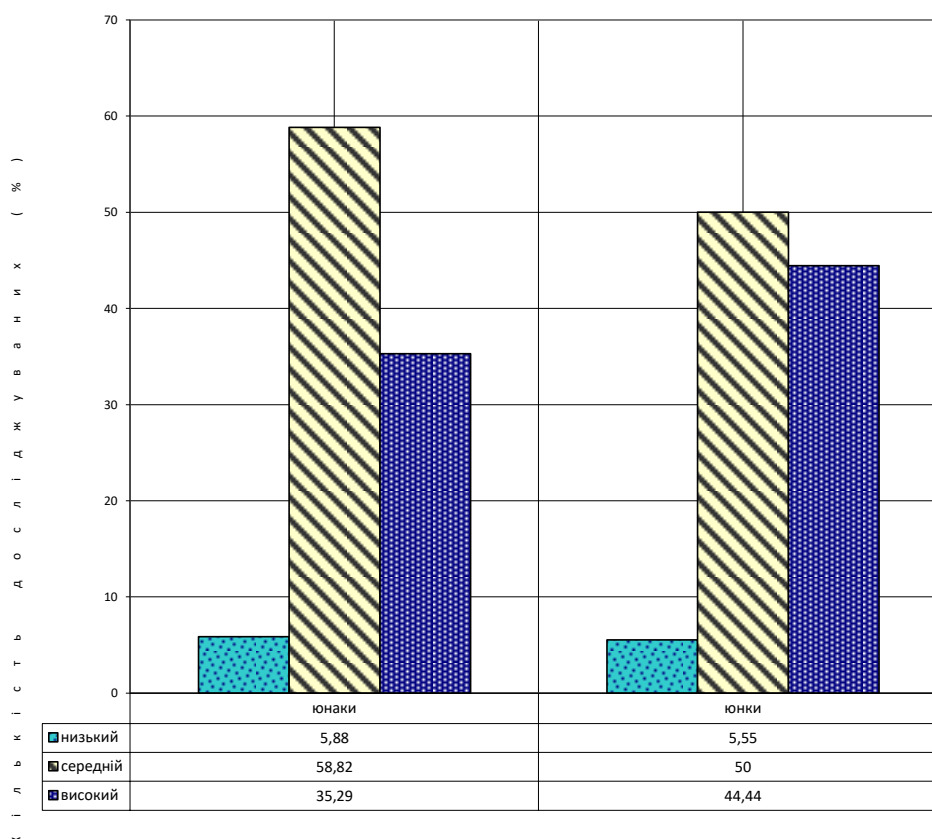

Рис. 3.3. Розподіл рівнів прояву творчого потенціалу студентів (%)

На низькому рівні творчий потенціал проявляється в найменшій кількості досліджуваних (7,14% юнаків та 5,26% юнок). Творчий потенціал таких осіб

може пригнічуватися деякими почуттями щодо себе, низьким рівнем розвитку певних якостей або складових творчого потенціалу. Окрім цього, творчий потенціал може бути прихованим та стриманим особисто, чи підходом до вирішення проблем (завдань), чи оточенням. Такі особи часто недооцінюють свої можливості, брак віри у власні сили змушує їх думати, що їм не дано творити.

Високий рівень прояву творчого потенціалу властивий 35,71% юнаків та 36,84% юнок. Маючи значний творчий потенціал, такі особи мають багатий вибір тем для творчості, вони також здатні спонукати до творчості інших. Для молодих людей характерний творчий підхід до рішення проблем, вони здатні скористатися кожним зручним випадком для того, щоб створити дух підприємливості та проблематизувати середовище довкола себе.

3.2.2. Особливості прояву психологічних чинників розвитку творчого потенціалу

За допомогою методики «Діагностика особистісної креативності» [20, 91-97] було досліджено такі параметри, як допитливість, уява, складність (орієнтація на пізнання складних явищ) і схильність до ризику. Отримані результати подані в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Числові показники умов розвитку творчого потенціалу студентів (бали)

Досліджувані	Розподіл показників за шкалами			
	Допитли- вість	Уява	Складність	Схильність до ризику
юнаки	17,7	14,31	17,11	19,25
юнки	17,59	15,7	16,34	17,02

В ході аналізу ми порівняли нормативні дані за методикою з отриманими числовими показниками.

Допитливість. Суб'єкт з вираженою допитливістю частіше всього запитує всіх і про все, постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі та ідеї, шукає різні можливості рішення завдань, вивчає книги, ігри, будову речей, карти, картини тощо, щоб узнати якомога більше. Цей параметр проявляється в досліджуваних на середньому рівні (17,7 балів в юнаків та 17,59 балів в юнок). Середній рівень розвитку допитливості вказує на поверховий інтерес до невідомого, ситуативне прагнення до пошуку нових підходів вирішення завдання або проблеми.

Уява. Суб'єкт з розвинутою уявою вигадує оповідання про місця, які він ніколи не бачив; уявляє, як інші будуть вирішувати проблему, яку він вирішує сам; мріє про різні міста і речі; любить міркувати про явища, з якими не стикався; бачить те, що намальовано на картинах і малюнках не так, як інші, незвичайно; часто відчуває здивування з приводу різних ідей і подій. Цей параметр є більш розвиненим у юнок (15,7 балів), ніж в юнаків (14,31 балів). Отримані числові показники можуть вказувати на перевагу репродуктивної уяви, часткове прагнення до перетворювальної, тобто творчої, діяльності.

Складність. Суб'єкт, який орієнтований на пізнання складних явищ, проявляє інтерес до складних речей і ідей; любить ставити перед собою важкі завдання; любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує дуже складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання. Показники юнаків (17,11 балів) виявилися вищими, ніж в юнок (16,34 балів), однак теж в межах середнього рівня. Такий результат свідчить про поверховий інтерес студентів до розв'язання складних завдань та помірну наполегливість у вирішенні проблем, а також середній рівень схильності до аналітичної діяльності та орієнтованість на пізнання складних явищ.

Схильність до ризику. В юнаків цей параметр розвинений на високому рівні (19,25 балів): вони відстоюють свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію

інших; ставлять перед собою високі цілі і намагаються їх здійснити; припускають для себе можливість помилок і провалів; люблять вивчати нові речі або ідеї і не піддаватися чужій думці; не дуже стурбовані, коли однокурсники, викладачі або батьки висловлюють своє несхвалення; віддають перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. В юнок цей показник становить 17,02 балів та відповідає середньому рівню. Для них характерна помірна схильність до ризику, частковий прояв активності та енергійності у вирішенні певних завдань, не завжди проявляють ініціативу у висловлюванні власної думки.

Отже, такі умови розвитку творчого потенціалу, як допитливість та орієнтація на пізнання складних явищ (складність) розвинені в студентській молоді на середньому рівні. Показник схильності до ризику проявляється в юнаків на високому рівні, а в юнок відповідає середньому рівню розвитку.

Наступною умовою розвитку творчого потенціалу студентської молоді визначено перевагу мотиваційної тенденції досягнення успіху.

Мотивація досягнення, яка спрямована на кінцевий результат діяльності і поставленої мети, значною мірою впливає на спрямованість особистості та її поведінку в суспільстві. Результати за методикою «Діагностика мотивації досягнення успіху» представлено на табл. 3.3 та рис. 3.2.

Таблиця 3.3

Загальний рівень мотивації досягнення успіху досліджуваних

Досліджувані	Показники (бали)
Студенти (юнаки)	15,38
Студентки (юнки)	16,01

Відсотковий розподіл рівнів прояву мотивації досягнення успіху досліджуваних представлений на рис. 3.4.

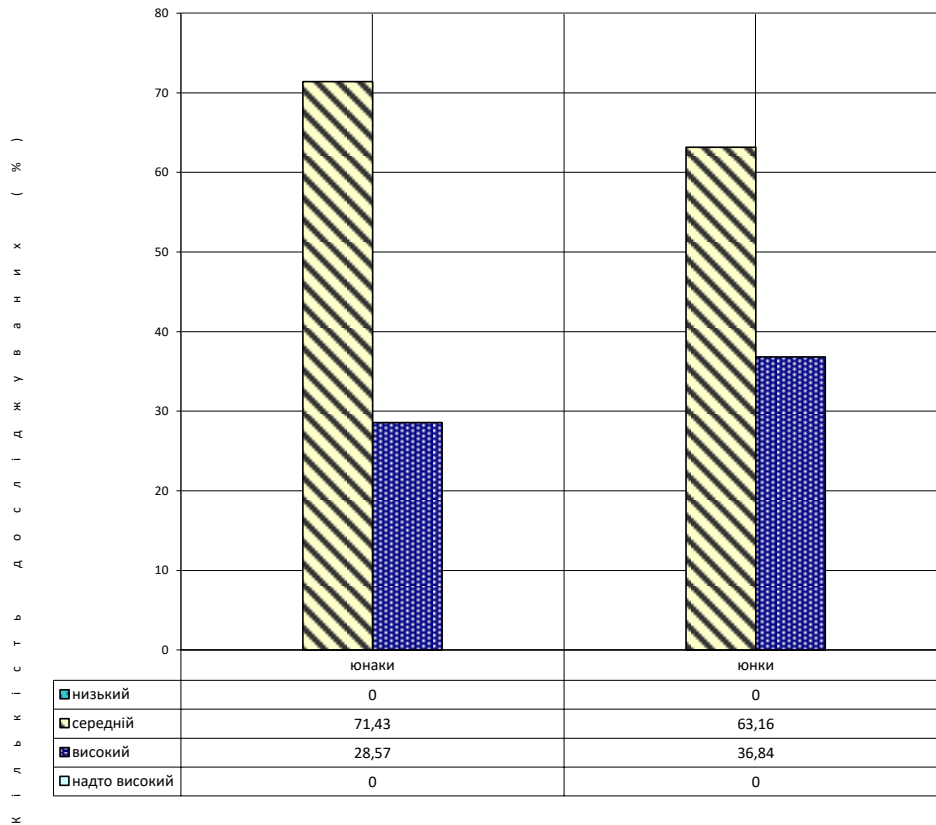

Рис. 3.4. Розподіл рівнів прояву мотивації досягнення успіху (%)

Згідно з отриманими результатами, в обох досліджуваних групах показники мотивації досягнення успіху відповідають середньому рівню (16,01 балів в юнок; 15,38 балів в юнаків). За такої мотивації молоді люди не бояться ризикувати, вони не скуті у своїх діях, бо можлива невдача не надто хвилює їх. Такі особи можуть орієнтуватися на досягнення певних конкретних цілей, але, водночас, можуть проявляти пасивність щодо реалізації запланованого. В таких осіб прагнення до успіху зазвичай ситуативне, зумовлене короткочасною зацікавленістю у певній діяльності. Середній рівень мотивації досягнення характерний для 71,43% юнаків та 63,16% юнок.

В досить значній кількості юнаків (28,57%) та юнок (36,84%) зафіксовано показники, які відповідають високому рівню. Особи з високою мотивацією до успіху здатні йти на середнього рівня ризик для досягнення бажаного, схильні орієнтуватися на власні сили, гнучко й наполегливо досягати поставленої мети.

Діючі мотиви досягнення мобілізують внутрішні сили для продуктивної діяльності, забезпечують включення до активного процесу і згодом стають стійкою якістю особистості.

За даними діагности, в досліджуваній вибірці не зафіксовано респондентів з низьким рівнем мотивації досягнення, тобто переважанням мотивації на уникнення невдачі. Мотивація запобігання невдач пов'язана з потребою людини уникнути осудження, покарання, невдачі, нервового зриву тощо. Якщо мотивація до успіху є низькою, особа не прагне досягти перемоги, не схильна докладати власні сили у працю, апатична, пасивно ставиться до життя.

Також в досліджуваній вибірці не зафіксовано респондентів з надто високим рівнем мотивації досягнення, який може спричиняти надмірну критичність до власних можливостей. При надто високій мотивації досягнення особа може зазнавати надмірного хвилювання і страху невдачі. Підсвідома зневіра у власних силах викликає в людини меншу готовність до ризику, особистісну скутість. У результаті за надмірної мотивації до успіху людина може втрачати віру в те, що досягне бажаного.

Отже, за даними дослідження в досліджуваній вибірці переважає середній рівень мотивації досягнення успіху. Тобто, в умовах дистанційного навчання творчий потенціал студентської молоді проявляється недостатньо та вимагає спеціальних заходів цілеспрямованого розвитку.

3.3. Узагальнені результати дослідження творчого потенціалу студентської молоді

З метою перевірки припущення про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику) було проведено кореляційний аналіз.

Кореляційний аналіз за Карлом Пірсоном (r). Це метод параметричної статистики, що дозволяє визначити наявність або відсутність лінійного зв'язку між двома кількісними показниками, а також оцінити її тісноту та статистичну значущість. В ході математико-статистичного аналізу даних нами були розраховані коефіцієнти кореляції між загальним рівнем творчого потенціалу студентської молоді та показниками визначених психологічних умов.

Відповідно до отриманих даних, змінна «творчий потенціал» має позитивний кореляційний зв'язок зі змінною «допитливість» ($r=0,217$; $p\leq 0,01$). Отже, допитливість як інтерес до отримання нових знань, внутрішня відкритість до людей, явищ, навколишнього світу, щире прагнення задовольнити пізнавальні потреби та прагнення створювати щось нове вірогідно впливає на рівень творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що допитливість може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Також зафіксовано позитивний кореляційний зв'язок між змінною «творчий потенціал» та змінною «складність» (схильність до пізнання складних явищ) ($r=0,284$; $p\leq 0,01$). Розумова активність, творче зусилля, прагнення до самореалізації й самоактуалізації, тобто складність мислення сприяють реалізації творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що схильність до пізнання складних явищ може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

В ході аналізу також виявлено позитивний кореляційний зв'язок між змінною «творчий потенціал» та змінною «мотивація досягнення успіху» ($r=0,416$; $p\leq 0,01$). Як ми зауважували, в ході самого процесу творіння людина отримує задоволення, а сама творчість є мотиваційним джерелом. Чим більше мотивація досягнення та творчої діяльності, тим продуктивніша актуалізація творчих здібностей. Це підтверджує припущення про те, що мотивація досягнення успіху може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Згідно з отриманими даними, змінна «творчий потенціал» має позитивний кореляційний зв'язок зі змінною «схильність до ризику» ($r=0,320$; $p\leq 0,01$). Оскільки мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку та ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості, то схильність до ризику значно впливає на рівень творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що схильність до ризику може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Отже, припущення дослідження про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику), і в умовах дистанційного навчання розвинений недостатньо, може вважатися підтвердженим.

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики надалі вбачаємо дослідження творчого потенціалу студентів різних спеціальностей, дослідження вікової динаміки творчого потенціалу.

ВИСНОВКИ

1. В сучасній науці немає єдиного визначення поняття «творчий потенціал» та загальноприйнятої моделі його структурної організації. В психолого-педагогічній науці творчий потенціал характеризується як творчі ресурси особистості, її психічні можливості та здібності, структуровані резерви креативності, особистісна енергія і продуктивні механізми самоактуалізації. Здійснено аналіз наукових підходів до проблеми творчого потенціалу в зарубіжній та вітчизняній психології. Попри відсутність єдності поглядів на проблему творчого потенціалу, теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу зробити низку узагальнень: творчий потенціал особистості є інтегративним утворенням, що має свою складну структуру; творчий потенціал характеризується динамічністю, тобто може змінюватись, проявлятись та розвиватись в залежності від певних умов та чинників.

2. Розглянуто соціально-психологічні особливості студентської молоді. Студентська молодь є складовою частиною молоді, її особливою групою, що характеризується специфікою умов життя, побуту і праці, системою ціннісних орієнтацій. Студентська молодь – це мобільна соціальну група, метою існування якої є організована за відповідною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному та духовному виробництві. Період навчання в закладі вищої освіти є важливим періодом розвитку особистості: на цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти; закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності; коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях.

3. На підставі аналізу наукової літератури щодо творчого потенціалу та врахування соціальної ситуації розвитку в студентському віці розроблено структурну модель творчого потенціалу студентської молоді, до якої включено когнітивний, мотиваційно-вольовий та поведінковий компоненти. Кожний

компонент творчого потенціалу характеризується певними показниками. Так, показниками когнітивного компоненту є швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, наявність творчої уяви. Мотиваційно-вольовий компонент характеризується мотивацією на творчість та саморозвиток; високим рівнем розвитку вольових якостей особистості (самостійність, рішучість, наполегливість, завзятість, витримка, самовладання). Поведінковий компонент проявляється у здатності до генерації оригінальних ідей, комунікабельності.

Аналіз проблеми творчого потенціалу та його узгодження з соціальною ситуацією розвитку в період пізньої юності – ранньої дорослості дозволив виділити комплекс психологічних умов, що впливають на розвиток творчого потенціалу студентської молоді: допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивацію досягнення успіху, готовність до ризику.

4. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що в досліджуваних творчий потенціал проявляється на середньому рівні. Отримані дані означають, що творчий потенціал досліджуваних є досить розвиненим, але не завжди проявляється, оскільки цьому перешкоджають певні особистісні особливості, зокрема, недостатній розвиток якостей, які дозволяють займатися творчістю. Підхід до вирішення проблем в таких осіб може характеризуватися ригідністю, стандартністю рішень, опорою на минулі рішення подібних проблем. Тобто, в умовах дистанційного навчання творчий потенціал студентської молоді проявляється недостатньо.

5. Вивчення психологічної умови «Допитливість» засвідчило середній рівень її розвитку, що вказує на поверховий інтерес до невідомого, ситуативне прагнення до пошуку нових підходів вирішення завдання або проблеми.

Дослідження психологічної умови «Складність» (орієнтація на пізнання складних явищ) засвідчило перевагу показників в межах середнього рівня. Такий результат свідчить про поверховий інтерес студентів до розв'язання складних завдань та помірну наполегливість у вирішенні проблем, а також

середній рівень схильності до аналітичної діяльності та орієнтованість на пізнання складних явищ.

Вивчення умови «Схильність до ризику» показало, що в юнаків цей параметр розвинений на високому рівні, а в юнок – на середньому. Це означає, що юнаки схильні відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставлять перед собою високі цілі і намагаються їх здійснити; віддають перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. Для юнок характерна помірна схильність до ризику, частковий прояв активності та енергійності у вирішенні певних завдань, не завжди проявляють ініціативу у висловлюванні власної думки.

Дослідження психологічної умови «Мотивація досягнення успіху» показало, що показники респондентів відповідають середньому рівню розвитку. За такої мотивації особи можуть орієнтуватися на досягнення певних конкретних цілей, але, водночас, можуть проявляти пасивність щодо реалізації запланованого. В таких осіб прагнення до успіху зазвичай ситуативне, зумовлене короткочасною зацікавленістю у певній діяльності.

6. Здійснений кореляційний аналіз за К. Пірсоном дозволив підтвердити припущення дослідження про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. Київ : ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2005. 498 с.
2. Андрущенко В., Савельєв В. Освітня політика (огляд порядку денного). Київ : «МП Леся», 2010. 368 с.
3. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 14–41.*
4. Бартків О. С. Формування креативності майбутніх фахівців в умовах університету. *Професійна освіта. 2012. №8. С. 91–94.*
5. Білоусова Р. В. Індивідуально-типологічні особливості комунікативної креативності : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.01. Одеса, 2004. 199 с.
6. Будак В., Олексюк О. Особливості студентської молоді як суб'єкта освітнього простору університету. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 4 (63), 2018. С.34-42.*
7. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
8. Гера Т. І. Психолого-педагогічні умови актуалізації творчого потенціалу майбутнього педагога. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 1(1). С. 149-154.*
9. Гнатко Н. М. Феномен креативності як психологічна проблема. *Психологічні перспективи. Луцьк, 2001. Вип. 1. С.88–97.*

10. Головатий М. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка, 1993. 237 с.
11. Гопка О. М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2016. Вип. 27. С. 11-14.
12. Драч І. І. Організація навчального процесу з розвитку творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 194 с.
13. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
14. Дяченко М. Д. Творчий потенціал як системоутворювальна ознака креативної особистості : теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 35. С. 149-163.
15. Желтова М. О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 220 с.
16. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
17. Кант І. Критика чистого розуму. Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
18. Кацавець Р. С. Вікова психологія: навч. посібник. Київ : Алерта, 2019. 112 с.
19. Клименко В. В. Психологія творчості. Київ : Науково-літературний центр, 2006. 460 с.
20. Козляковський П. А. Загальна психологія: Навч. посібник: В 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с.
21. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.

22. Куценко С. В. Психолого-педагогічні умови формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Випуск 9. Частина 2. С. 154-161.

23. Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації : дис. канд ... психол. наук.: 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.

24. Листопад О. А Проблема діагностування творчого потенціалу у дітей у Західній Європі і США. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету «Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти»* : збірник наукових праць. Рівне, 2014. Вип. 8 (51). С. 58-62.

25. Малій Н. Ю. Психолого-педагогічні особливості розвитку креативної складової професійного мислення у майбутніх педагогів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Хмельницький, 2011. 20 с.

26. Маслоу А. Мотивация и личность. Київ : PSYLIB, 2004.

27. Мацокін А. П. Теоретичні основи управління процесом соціалізації студентської молоді. *Державне будівництво* : електрон. наук. фак. вид. / Харк. регіонал. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харків, 2008. №2. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/10.pdf>

28. Медведєва Н. Виявлення творчого потенціалу. Стратегії реалізації задуму. *Психолог*. 2006. № 40. С. 12-15.

29. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологія і суспільство*. 2007. №4. С. 6-10.

30. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Освіта України, 2008. 702 с.

31. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* ; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Нора-Прінт, 2002. Випуск 22. 350 с.

32. Мороз Ю. В. Творча активність особистості і закономірності її розвитку в онтогенезі. *Практична психологія та соціальна робота*. № 4, 2002. С. 58–60.
33. Недвига Н. І. Педагогічні умови розвитку рефлексивно-творчого потенціалу майбутніх спеціалістів технічного профілю в процесі професійної підготовки. *Вісник СевНТУСер.Педагогіка : зб.наук.пр.* 2010. Вип.124. С. 163-167.
34. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 140-145.
35. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників. *Гуманітарні наукові дослідження : електронний науково-практичний журнал*. №2. 2011.
36. Петрученя Г. Г. Студентська молодь другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У фокусі історично-педагогічного дослідження: конкретизація поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя*. 2013. Вип. 28. С. 30–34.
37. Побірченко О. М. Розвиток творчого потенціалу в майбутніх учителів мистецьких дисциплін. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8(1). С. 221-227.
38. Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання. упорядник Періг І.М. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. 116 с.
39. Роджерс К. О становленні личностю. Психотерапія глазами психотерапевта. Київ : PSYLIB, 2004.
40. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 288 с.
41. Саврасов М. В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Харків, 2012. 18 с.

42. Савченко С. В. Соціалізація студентської молоді за умов регіонального освітнього простору. Луганськ : Альма Матер, 2003. 406 с.
43. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. 3-тє видання, перероблене, доповнене. Київ : ВЦ Академія, 2017. 384 с.
44. Саннікова О. П., Страцинська І. А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 149-153.
45. Сергеєнкова О. П. Вікова психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 376 с.
46. Скориніна-Погребна О. В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства. *Український соціум*. №1 (32). Київ, 2010. С. 83-91.
47. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
48. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
49. Форостюк І. В. Розвиток творчого потенціалу студентської молоді засобами українського народного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2010. 24 с.
50. Хорошун А. А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу старшокласників спеціалізованих шкіл: автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2009. 20 с.
51. Шевченко Н. Ф., Кучинова Н. М. Креативна складова професійного мислення: практичний вимір : науково-практичний посібник. Павлоград : ТОВ «ІМА-прес», 2016. 110 с.
52. Cropley A. In Praise of Convergent Thinking. *Creativity Research Journal*. 2006. № 3. P. 391-404. DOI: https://doi.org/10.1207/s15326934crj1803_13
53. Dewett T. Exploring the Role of Risk in Employee Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2006. Vol.40. №1. P. 27-45. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2006.tb01265.x>

54. Dollinger S. J. Need for Uniqueness, Need for Cognition, and Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2003. Vol. 37. № 2. P. 99-116. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2003.tb00828.x>
55. Ericson E. H. Identify development from adolescence to adult-hood: An extension of theory and a review. *Development Physiology*. 1982. V. 18. № 3. pp. 341-358.
56. Guilford J.P. Creativity. *Am. Psychologist*. 1950.V. 5. P. 444 — 454.
57. Hook C. W. Van, Tegano D. W. The Relationship Between Creativity and Conformity Among Preschool Children. *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 1. P. 1-16. DOI: [10.1002/j.2162-6057.2002.tb01053.x](https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01053.x)
58. Lubart, T., Barbot, B., & Besançon, M. (2019). Creative potential: assessment issues and the EPoC Battery/Potencial creativo: temas de evaluación y batería EPoC. *Estudios de Psicología*, 40(3),540-562. DOI: <https://doi.org/10.1080/02109395.2019.1656462>
59. Lubart, T., Mouchiroud, C., Tordjman, S., & Zenasni, F. (2015). *Psychologie de la créativité* (2nd ed.). 2015. Armand Colin.
60. Martindale C. Personality, situation and creativity. In J. A. Glover, R. R. Ronning, & C. R. Reynolds (Eds.), *Handbook of creativity*. Plenum Press, 1989. pp. 211–232.
61. Riquelme H. Can People Creative in Imagery Interpret Ambiguous Figures Faster than People Less Creative in Imagery? *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 2. P. 105-116. DOI: [10.1002/j.2162-6057.2002.tb01059.x](https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01059.x)
62. Ronning R.R., Reynolds C.R. (eds.) *Handbook of creativity*. N.Y.: Plenum. 1989. P. 211-232.
63. Sternberg R. J. Identifying and Developing Creative Giftedness. *Roeper Review*. 2000. Vol. 23. No. 2. P. 60-64. DOI: <https://doi.org/10.1080/02783190009554067>
64. Torrance E.P. *Torrance Test of Creative Thinking*. Lexington, 1974.